

ירושלים, מס' 171

שנת 1449

Als man die Gassen hineyn kompt bey dem Thor, da geht eine Gasse auf die linke handt, dadurch geht einer biss fur den Tempel des H. Grabs, die theilt sich in viel Gassen, und in allen Gassen sitzen Leyneweber, und oben da die Koech sitzen, da geht eine Gass auff die rechte Hand gegen dem Berg Sion, da sitzen die Jueden inn.

מקור: Wahrhaftige Beschreibung der Meerfahrt so von den gestrengen --- Stephan von Gumpenberg, etc. – Reysbuch dess heyligen Lands, Frankfurt am Main 1584, p. 461

תרגום

כאשר נכנסים לרחובות שעל-יד השער,¹ פונה רחוב אחד לצד שמאל,² ודרכו אפשר ללכת עד לפני כנסיית הקבר הקדוש; זה³ מתחלק לרחובות רבים, ובכל הרחובות יושבים אורגי בדים, ולמעלה,⁴ במקום שיושבים הטבחים,⁵ מוליך רחוב בצד ימין בכיוון להר-ציון, ופה יושבים היהודים.

- 1 הכותב מתאר את המסלול משער יפו ל"כנסיית הקבר", וממנה להר-ציון. "הרחובות שעל-יד השער" הוא הרחוב הראשי המוליך משער יפו מזרחה.
- 2 הלוא הוא רחוב הנוצרים של היום.
- 3 כלומר, הרחוב הראשי המוליך משער יפו מזרחה.
- 4 כלומר, במזרח.
- 5 רחוב זה הוא אחד משלושת השווקים המקוריים שבמרכז העיר. בתקופת הצלבנים כונה Malcuisinat, "רחוב הבישול הרע". המשכו הישיר דרומה הוא הרחוב המוליך להר-ציון, ובו גרים היהודים.

ירושלים, מס' 172

שנת 1449

- נשלם ארון העדות¹ השבח לאל יתעלה,
אשר שלח לעמו ישראל פדות. הוא ברחמיו
יפדה נפשי מיד שאול, אני הצעיר הנבזה,
יהודה הלוי (בן) ר' משה ס(פיה) ט(ב) בן אלספט, כתבתי זה
5 הספר לעצמי, השם יזכיני להגות בו
יומם ולילה למען שמו. והשלמתי אותו בחדש
אדר ראשון כ"ג בו שנת הד"ר הוא לכל²
בעזרת הבורא, בירושלים
10 תבנה במהרה בימינו.
אמן אמן.

מקור: כ"י מוסקווה, ספריית המדינה, אוסף גינצבורג, 230, דף 169 ע"א.

- 1 חיבור פילוסופי של יהודה בן יוסף אלכרסאני, פילוסוף יהודי ספרדי בן המאה הט"ו.
- 2 יום א', כ"ג באדר א', ר"ט/ט' 16 בפברואר 1449.

ירושלים, מס' 173

המחצית הראשונה של המאה ה־17

ערוגת חכמים¹ מצאתי כתוב בגליון א(חד), אשר יצאו ממלכות צרפת וסבוייה² ובאו באיטליאה כמו בדור הזה --- רבי מתתיה קונצו,³ שהלך לירושלים, ורבי לוי טרבוט⁴ גם הוא.

מקור: שלשלת הקבלה, דף סב ע"ב א.

ספרות: י' גרין, "משפחת טרבוט", סיני, עט (תשל"ו), עמ' קנה, קנה-קנח; A. Berliner, MJGL, II (1875), p. 16; Gallia Judaica, pp. 21, 587.

- 1 רשימת חכמים. רוב החכמים המופיעים ברשימה הם בני המחצית השנייה של המאה ה־17, פרט לשניים הנזכרים להלן, שהם, כפי הנראה, בני המחצית הראשונה של המאה.
- 2 המדובר, כנראה, בגירוש צרפת בשנת ק"ע 1410 ובגירוש סאבויה בשנת רכ"א 1461. על שני הגירושים מספר יוסף הכהן בספרו עמק הבכא, מהדורת מ' לטריס, וינה 1852, עמ' 74, 79.
- 3 לפי שעה אין ידיעות נוספות עליו. לדעת גרוס, עמ' 587, צריך לומר "קוננו", כלומר, משינון (Chinon) שבעמק הלואר, אלא שצורת השם אינה מתאימה.
- 4 אביו של נתנאל בן לוי טרבוט "איש ירושלים". ראה עליו לעיל, המדור "ירושלמי", מס' 40. התואר מתייחס מן-הסתם לאב, ולא לבן; וראה שם, הערה 1. בשנת רל"ו 1476 הוא כבר נזכר בברכת המתים בקולופון כ"י פארמה, הספרייה הפאלאטינית, מס' 7, שנכתב על-ידי בנו. אין בידינו כל עדות על שהותו בירושלים מלבד חניכת בנו.

ירושלים, מס' 174

אמצע המאה ה־17

וכשבא אחי מעיר הקודש דירושלים, תי(בנה) ו(תכונן) ב(מהרה) ב(ימינו),¹ הביא עמו טלית דהוה סדין של פשתן, והוה בה ציצית של פשתן, ואין בה לא עטרה ולא משי בכנפותא.²

מקור: ר' יוסף בן משה, לקט יושר, מהדורת י' פריימן, ברלין תרס"ג, א, עמ' 9.

- 1 הדובר הוא המחבר יוסף בן משה, תלמיד ר' ישראל איסרלין בעל ספר תרומת הדשן, שנפטר בשנת 1460. מועד פטירתו של המחבר אינו ידוע, וכך גם שמו ומועד עלייתו לרגל של אחיו. והשווה דבריו של מחבר זה על טור "אורח חיים שבא מעיר הקודש דירושלים שי(בנה) ב(מהרה) ב(ימינו)", שם, עמ' 57.
- 2 מקור עניינו של המחבר האשכנזי בטלית העשויה פשתן הבאה מארץ-ישראל הוא, שבאשכנז ובצרפת נאסרה הטלית עשויה פשתן, בניגוד למקובל בספרד. עטרה היא פס אריג יקר או פס של ריקועי מתכת יקרה, המציין את חלקה העליון של הטלית. "משי בכנפותא" הן פיסות מרובעות של משי בפינות הטלית, המציינות את מקומה של הציצית. שני אבזרים אלה הם קישוטי טלית אשכנזיים אופייניים, ועל-כן מציין המחבר את העדרם בטלית המזרחית. הטלית המזרחית הנזכרת לא היתה אלא יריעת-פשתן, ולה ארבע פינות – "כנפות" – שאליהן חוברו ציציות שהיו עשויות פשתן אף הן.

ירושלים, מס' 175

שנת 1450

בששה בשבוע, שהוא ששה ימים לחדש טבת שנת חמש אלפים ומאתיים ואחת עשרה¹ לבריאת העולם למנין שאנו רגילים למנות בו, כאן בירושלים עיר ה(קודש) תי(בנה) ו(תכונן) א(מן) נ(צח) ס(לה). הנה בא לפנינו ר' כלף אללה בר ר' יצחק ואמר מדעתו ומרצונו ומחפץ נפשו --- אמר [...] ל[סת אלבנין בת עואץ האלמנה: היי לי לאשה ואני בעזרת השמים אעבוד ואזון ואפרנס ואכלכל ואדאג ואכסה אותך כמנהג אנשים יהודים --- ולעולם. ---

וקנינו משניהם על כל מה שכתוב ומפורש לעיל בדבר שכשר לקנות בו והכל שריר וקים.

שמריא בן) כ(בוד) ר' יוסף² נ(וחו) ע(דן) אברהם הנקרא עטיא בן) ר' יעקב³ נ(וחו) ע(דן)

מקור: כ"י אוקספורד, בודליאנה, Heb b12. (קטלוג נויבאוואר, מס' 2875) – כתובה ירושלמית.

פירסם: ש' אסף, לוח ירושלים, ג (תש"ג), עמ' קכד קכז.

- 1 יום שישי, ו' בטבת ר"י / 25 בדצמבר 1450. הכתובה במלואה ראה המדור "חיי תרבות ודת", תעודה משנת 1450; ושם ספרות.
- 2 לפי שעה אינו ידוע ממקור אחר.
- 3 האיש חתום על איגרת בית-הדין של ירושלים מן השנים 1467–1468, בקירוב (ראה להלן, מס' 187).

ירושלים, מס' 176

לפני שנת 1453

וכן העיד רבי יודא בן (רבי) שבתאי, וזו (ה) (לשוננו): "הנה היה בעיר מיידיב"ורק¹ מקום) מושב בחור אחד שהיה שמו ר' דוד גניז, ואמר שהוא חתנו של רבי דוד ורני"ק,² ושנפטר מאשתו דרך קטטה בסיבת חמיו, ודעתו לילך לירושלם (עיר) (הקודש) אצל אמו באשר היא שם יוטכו(ל)י"י עד "יבע(ו)ונותינו (הרבים) פגע בו מדת הדין ונהרג על הדרך, והקהל שם חפשו אחריו ונמצא ההרוג והוא למיידיב"ורק ונקבר שם", (עד) (כאן) (לשוננו).

מקור: שו"ת ר' יעקב וייל, וניציה ש"ט, סימן ט, דף ה ע"א.

1 מאגדבורג (Magdeburg) שבגרמניה. התעודה תוארכה על-פי שנת מותו של מהר"י וייל.

2 על דוד פרנק ראה: יובל, חכמים בדורם, המפתח.

ירושלים, מס' 177

שנת 1455

זאת העתקת הכתב שבא מירושלם עיר הקודש שיבנה ב(מהרה) ב(מינו) א(מן)¹ --- אליכם אישים אקרא --- ראשי קהילות אריאל, העולות בית אל, אשר ימינם פשוטה לכל ישראל, וכל הקהילות הקדושות אשר לפני ה' צבאות.² תתברכו מהאל יתברך) כחפץ נפשכם) ונפש בני בריתכם ק(הלת) ק(ודש) ירושלם ת(בנה) ו(תכונן) ב(מהרה) ב(מינו) --- באנו להודיע ולגלות ולבשר אליכם ולכל בני ישראל) בשורות טובות ונאמנות --- מסימני הגאולה והישועה הגדולה אשר לכל בני ישראל מקוים בעזרת ה' --- אנחנו, בני בריתכם, מודיעים לכם אנחנו, אחינו אנשי גאולתינו, השמועות והבשורות הטובות אשר שמענו ואשר ידענו וראינו בעינינו בשר בשנת ד'ר"י ע"י,³ כי השנה השנית אשר בה נתקיימה הנבואה הגדולה והעצומה לסמן גאולתנו שנבא ירמיהו על פסוק שאומר באיכה: "שישי ושמחי בת אדום יושבת בארץ עוץ", שהוא קושטנטינו, נשאר לקיים במהרה בימינו "תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך".⁴ ובשנה ההיא, בג' ימים לחדש ניסן,⁵ באו הנה בעיר הקדש ירושלם אנשים חכמים) וזקנים ונכבדים מארץ בני קדם,⁶ וגם אנשים) מארץ בבל ומארץ פרס ומדי ומהודו ומארץ סיני) ומארץ תימן, מהם שבאו בזה הזמן האמור למעלה, ומהם שבאו בשנת ד'ר"י בעשרים לחדש מר-חשון,⁷ והוא רחוק מירושלם עד מקום שבני קדם מהלך ה' חדשים --- והביאו לנו כתבים) מראשי הקהלות הנמצאות בארצות האמורות⁸ --- זה טופס הכתבים אשר שלחו לנו ראשי קהלות ארץ בני קדם וראשי קהלות בני ישראל) מבבל וראשי קהלות מדי ופרס והודו וארץ תימן כולם פה אחד⁹ ---

ועלה בלבו של מלך מצרים לגרש היהודים הדריים) בכל מלכותו, או ישובו לדתם --- וזאת הגזרה והדת נתחדש עלינו בי"ו לחדש באייר, ועמדנו על נפשנו ה' חדשים¹⁰ --- עד כי ה' יתברך) ראה --- וחמל עלינו --- ונפל חלי רב על מלך מצרים, ואז היה בחדש תמוז ב' לחדש¹¹ --- ואז עשו שלוחים למלך מצרים מכל הקהלות עם שוחד גדול --- לשרים) ולרופאים ונתנו עצה למלך --- שיבטל הגזרה אשר גזר על היהודים בלא פשע --- אז נתקררה) דעתו וחזר ואמר) --- שתהיה בטלה הגזרה והדת הרעה אשר גזר עליהם --- ושלחו מיד הכתבים) החתומים) בטבעתו בכל מלכותו. וברוך ה' אשר נתן בלב המלך דבר זה.

ועוד מעידים לכם, אחינו בני בריתנו, בשורות טובות ונחמות ונאמנות מסימני גאולתנו, כי בשנת ר"י בליל [ט'] אב¹² יהפוך ה' אותו אב לשמחון(ת), שמענו קולות רבות וחזקות) על הר הבית, וגם הישמעאלים) שמעו הקולות הגדולות והחזקות וחרדו חרדה גדולה עד מאד, כי מעולם לא נשמעו קולות כאלה, והרבה יהודים) הבינו הדבור של הקולות, וכן אומרים עורי עורי כי בא אורך וכבוד ה' עליך זרח,¹³ ובבקר ראינו נס גדול מזה, וזה הוא כי שערני) רחמים) אשר הם טבועות בארץ עם כותל מערבי עם חומה רב, אשר נשאר מבניין בית המקדש הראשון, עלו למעלה יותר מוי אמות,¹⁴ ואז חרדו ותמהו הישמעאלים חרדה גדולה, ורצה ההקדש שלהם הממונה על הר הבית¹⁵ לשמרו ולגרש את הקהל, ולא עלה בידו. ברוך ה' כי נפגרו במיתה משונה. גם עם השוחד אשר נתנו לשרי העיר אלף פרחים¹⁶ נצלנו. ובתוך זה הזמן נהפך המשחית על הבתים מכומרי אדום הרשעה העומד בהר סיני והרסו אותם, כי לא נשאר אלא בית אחד, וגזלו ממון רב להם¹⁷ ועוד אנו מגלים ומודיעים לכם בשורות טובות, ברשום אמת הן כתובות, אשר הנה בקהל ירושלם נמצא איש אחד חסיד עד מאד, חכם ונבון זקן ונשוא פנים, אשר מחדש בא מארץ בבל, והוא כהן לאל עליון ממשפחת צדוק, וממשפחת אמו הוא מזרע דוד המלך עליו) השלום)¹⁸ ויש לו כתב מכל זרעו עד אהרון הכהן, ובלי ספק כי היה ראוי לקבל נבואה אם הדור היה ראוי. ובתוך זה הזמן אשר היינו בצער גדול האמור למעלה זה האיש הזקן והחסידי בקש רחמים) ובקש שאלת חלום על כל המקרים והנסים אשר הקרו לו בהרף עין --- ואם הוא סימן גאולה. וזה היה שאלת חלום בעשרה ימים שבין כפור לראש) השנה) בקדושה וטהרה,¹⁹ ובא לו

תשובה: דע לך, כי מעתה יש לנו רשות לגלות סימני הגאולה, כי קרוב הוא לבוא -- דע לך כי בפרט: "זה שמי לעולם וזה זכרי לדור דור"²⁰ יהיה ירושלים במלואה וביישובה, ויהיה זכר צדיק לברכה, ושם רשעים ירקב. ובפרט זה וזה²¹ יתגלה הנה שמויני²² זה קיוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו -- ובפרט זה מודיעים לכם, בני בריתנו, כי בעוונותינו אשר חטאנו ופשענו לה' ית(ברך) באו עלינו כל הצרות אשר שמעתם ואשר גזרו עלינו האומות וה' ית(ברך) מצילנו מידם ושמע נאקתנו וחמל עלינו ברחמי הרבים. אבל פרענו שוחד גדול למלך ולכל שריו ויועציו עד כי נשארנו דלים ועניים מכל וכל, כי כל אשר לאדם יתן בעד נפשו. כי י"ב קהלות אשר נמצאות פרעו מאה אלף פרחים²³ ומכרנו כמעט כל ענייני הקדש, והיו מוכרים כל כלי הבית להנצל מהצרה ומהגזרה הגדולה אשר נגזרה עלינו מן השמים בעוונותינו (הרבים),²⁴ ואנו קהל ירושלים פרענו עשרת אלפים פרחים,²⁵ ומכרנו כמעט כל ענייני הקדש להספיק לפרוע המעות האלו,²⁶ כי אין דבר עומד לפני פקוח נפש, ובאנו בירידה ובשפלות גדול מכל הדברים אשר היינו מחזיקים בהם, כמו מב(ית) הכ(נסת) מחברון, אשר אנו מחזיקים בעבור כבוד וזכות נפשות אבותינו הצדיקים אברהם ויצחק ויעקב, אשר זכותם עוד לנו לדור דורים, ובית שמואל הרמתי עליו (השלוש) ובתי כמה נביאים צדיקים, אשר אנו צריכים לכבד ולרבוץ את ביתם, ובב(ית) הכ(נסת) ירושלים ובבית ישיבת התורה אשר היא קבועה לעולם בירושלים,²⁷ כי לא יחסר המזג לעולם,²⁸ ודבר ה' בירושלים. ועוד עתה מקרוב באו אנשים חכמים (זקנים גדולים עם תלמידיהם, כאשר תראו בכתב אחר²⁹ אשר עשו הרבנים מידם, אשר מביא זה הנכבד ר' אברהם הלוי, אחד מן הממונים בענייני הקדש,³⁰ והוסיפו בישיבה ורחבו הלימוד של תורה רחב הרבה, ובעוונותינו (הרבים) אין אנו יכולים לא לזה ולא לזה, ולא אפילו להציל נפשנו מיד צרינו, אשר בכל יום עומדים עלינו לגרשנו, והסבה בעבור מה שרואים ושומעים) בכל יום מסימני הגאולה, כי קרוב יום אידם, וגאולה שלישי(ת) קרובה לבא, בעזרת ה' אלהינו קיונו לו, ועל זה שלחנו לבקש סיוע וחוזק לחזק בדק נחלתנו ובית תפארתנו, ועל זה תזכו לראות בנחמתה ובגאולתה ובבניינה, ומי יודע אם לעת כזאת הגעתם למלכות³¹ -- ועל זה תתחזקו ותהיו לאנשים ותחזקו בב(ית) הכ(נסת) אשר לכם, היא נחלת אבותינו,³² ותנו ביד זה הנכבד התלמיד הנאמן והפרנס הממונה על ענייני הקדש³³ של ירושלים עיר הקודש, כי הוא אחד מששה ממונים על ענייני הקדש, ועל זה מה שתנדבו בכל לבכם ובכל נפשכם לחזק בבית עיר הקדש יהיה לכם זכות ושכר טוב לפני אבינו שבשמים במעט ממון שתתנו לחזק בית נחלתנו, ואז יהיה נחשב לכם כאלו הבאתם עולות וזבחים ותרומות ומעשרות, ובכל שבת ושבת יברך ויזכיר החבר שם כל אחד ואחד המתנדב מכם או בב(ית) הכ(נסת) ירושלים או בב(ית) הכ(נסת) מחברון או בב(ית) הכ(נסת) משמואל הרמתי עליו (השלוש) או כנגד שערי הרחמים) או בבית זכריה הנביא או בבית חולדה נביאה או בבית שמעון הצדיק או בבית חגי הנביא או בבית רחל אמנו או בבית אסתר המלכה או בבית יהושע בן נון או בבית קברות אלעזר ואיתמר בני אהרן או בבית ע' זקנים או בבית יוסף הצדיק או בבית חבקוק הנביא או בבית יונה בן אמתי או בבית אהרן הכהן או בבית הלל ושמאי ותלמידיו³⁴ או בבית כמה תנאים אשר הם קבורים בארץ ישראל) אלפים ורבעות, ובשכר זה תזכו לחיי העולם הבא) ולחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו ולראות ביופיו ולהסתופף בצלו --

נכתב פרשת) וילך אברם כאשר דבר אליו ה' שנת א'ר"ה³⁵ יוסף בן) כבוד) ר' חלפון זכרוננו) לחיי) העולם) הבא),³⁶ צדקיה בן) כבוד) ר' עובדיה זכרוננו) לחיי) העולם) הבא),³⁷ שמואל בן) כבוד) ר' מרדכי זכרוננו) לחיי) העולם) הבא),³⁸ אברהם בן) כבוד) ר' יצחק מבית אל זכרוננו) לחיי) העולם) הבא), יוסף בן) כבוד) ר' חיים סופר הקהל ירושלים עתה.

העתקת!) של האגרת אשר נכתב דרך שלום) לבשר טוב לעם ישורון מהקהל עיר הקדש ירושלים ת(בנה) ו(תכונן) ב(מהרה) ב(ימינו). והאגרת אשר לקח העתק(ה) הזאת אשר נכתב מהקהל עיר הקדש ירושלים ת(בנה) ו(תכונן) ב(מהרה) ב(ימינו) לקחו אותו ממש שם של עיר קורפו מקום מהשררה מוניציפאלה עם כתבים אחרים רבים אשר היו עמי ושרפו אותם באש על) י(די) מסור ומלשין ומגדף ישראל ה' באש של גיהנם³⁹ אני משה רושו מעיד על המאורע אשר אירע לזה הנכבד ר' אברהם הלוי מוביל כתב שליחות שלום) מקהל ירושלים עיר הקודש ת(יבנה) ו(תכונן) ב(מהרה) ב(ימינו).

אני אברהם הדר בעיר קורפו מעיד על המאורע אשר אירע לזה הנכבד ר' אברהם הלוי.

מקור: כ"י פארמה, ספריית הפאלאטינה, 402 – איגרת שד"ר מירושלים.

פורסם: א' נויבאוואר, "ענייני עשרת השבטים", קבץ על יד, ד (תרמ"ח), עמ' 45–50.

ספרות: י' פראוור, "לבקורת אגרות ירושלמיות מן המאה הטי"ו והטי"ז", ירושלים, א (תש"ח), עמ' קמד-קמח; אשתור, היהודים במצרים ובסוריה, ב, עמ' 73–75; א"ז אשכולי, התנועות המשיחיות בישראל, ירושלים תשט"ז, עמ' 318–325; הקר, עליית יהודי ספרד (שלם), עמ' 148; ד' תמר, "על אגרת חכמי ירושלים משנת רט"ז", מחקרים בתולדות היהודים בארץ ישראל ובארצות המזרח, ירושלים תשמ"א, עמ' 44–51.

- 1 את האיגרת המקורית החרימו שלטונות ויניציה בקורפו ושרפה. לידי המהדיר הגיעה העתקה מאושרת על-ידי שני נכבדים מקורפו. האיגרת עוסקת בשני נושאים. תחילה היא מבשרת לקהילות הגולה על סימני הגאולה והישועה שנראו בארץ-ישראל, ובראש ובראשונה הידיעות על נצחונם של עשרת השבטים על "פריסטי יואני", "הפריסטי יוחנן"; על הופעתם בירושלים של אנשים מ"ארץ בני קדם" ומארצות המזרח בשנת ר"ד / סוף שנת 1453, ובידם מכתב מראשי הקהילות המספרים על נצחונותיו של מלך ישראל ועל הגאולה הקרובה; על חזונו של כהן חסיד מזרע הכהונה והמלוכה כאחד; על סימני-קץ ברורים שנראו בהר-הבית בירושלים. כל אלה משקפים את התסיסה המשיחית שפקדה את קהילות ישראל בעקבות כיבוש קושטא בשנת 1453 וירידת ביזאנטיון מן המפה המדינית. האיגרת שלפנינו היא אחד מביטוייה המוקדמים ביותר של תסיסה זו. – חלקה השני של האיגרת מתאר רדיפות יהודי ארץ-ישראל בשנים 1453–1455. בעת הרדיפות נתבעו היהודים לשלם סכומי עתק ועמדו לפני סכנת גירוש. יציאת השליח נבעה במישירין ממצבה של קהילת ירושלים אחרי ביטול הגזירה.
- 2 עד כאן הפתיחה, המופנית לראשי הקהילות בגולה.
- 3 כך בכתב היד, אלא שהכוונה לשנת דר"י / 1453/4 בלבד, כפי שעולה מתאריך האיגרת.
- 4 איכה ד: כא-כב. זיהוי "בת אדום היושבת בארץ עוף" עם האימפריה הרומית המזרחית ובירתה קונסטאנטינופול נהג במאה ה"ו בעיקר בספרד. זיהוי זה מבוסס על תרגום ארמי קדום של הפסוק, שנכתב, כפי הנראה, במאה ה"ו ודיבר על כיבושי הפרסים. התרגום נודע גם לכותבי האיגרת, ששאבו ממנו את פירוש הפסוקים. ר' יצחק אברבנאל מביא אותו במלואו בס' מעיני הישועה, מעיין יא, תמר י, שטעטטין תר"ך, דף נב ע"ב. ראה בעניין זה: י' בער, "התנועה המשיחית בספרד בתקופת הגירוש", מאסף ציון, ה (תרצ"ג), עמ' סב, עד.
- 5 ג' בניסן ר"ג / 13 במארס 1453. קושטא נכבשה ב-29 במאי 1453. ראה להלן, הערה 7.
- 6 ארץ בני-קדם נזכרת במקרא בס' בראשית בלבד (כה: ו; כט: א). מקומה במדבר הסורי ממזרח לארץ-ישראל. יש מקום להניח, כי לפנינו שימוש ספרותי, ללא אחיזה גיאוגרפית של ממש.
- 7 כ' בחשוון ר"ד / 23 באוקטובר 1453. כלומר, הקבוצה הראשונה הגיעה לירושלים במארס 1453, עוד לפני כיבוש קושטא, ואילו הקבוצה האחרת, נושאת המכתב, הגיעה באוקטובר 1453, לאחר כיבוש קושטא. שנת ר"ד היא אפוא "השנה השנית אשר בה נתקיימה הנבואה הגדולה". בשנה הראשונה נפלה אדום, ובשנה השנייה קמה בת ציון.
- 8 במקור מובאת איגרת של ראשי הקהילות, המספרים על נצחון היהודים על ה"פריסטי יואני". לא מצאנו לנכון להביאה כאן.
- 9 עד כאן האיגרת וחתימתה. מכאן ואילך בא המשכה של איגרת הירושלמים.
- 10 מיום ט"ז באייר ר"ד / 13 במאי 1454 עד תשרי ר"ו / ספטמבר-אוקטובר 1454. אשתור סבור, כי הגזירות המתוארות כאן היו בחודשים מארס-אוגוסט 1452, וכי הן קשורות בידיעות על רדיפות הנוצרים במצרים בימי הסולטאן ג'קמק. בתאריכים הנוכרים באיגרת, לרבות תאריך כתיבתה, שלט הסולטאן אינאל ביי, יורשו של ג'קמק, וייתכן, שיש לקשור את האיגרת בהכבדת עול המסים על יהודי המדינה הממלוכית. ראוי לציין, כי בגלל מגמתה התעמולתית הברורה של האיגרת אין לסמוך יתר על המידה על דיוק הידיעות והתאריכים הנוכרים בה.
- 11 י' בתמוז ר"ד / 6 ביולי 1454.
- 12 8 באוגוסט 1454, כלומר, על-פי תאריכי האיגרת עוד בימי הגזירה.
- 13 ישעיהו נב: א; ס: א. סיפורים על סימנים שנתגלו בס' באב בהר-הבית לישמעאלים וליהודים נפוצו במאה ה"ו, והם נזכרים תכופות באיגרות שהלכו מהכא להתם ומהתם להכא. דומה, שכאן אזכורם הראשון של סיפורים אלה. ראה להלן, מס' 222, הערה 9; מס' 274, הערות 2-3.
- 14 כלומר, כל קטעי החומה שנתרה מימי בית ראשון, לרבות שערי הרחמים והכותל המערבי, התרוממו שש אמות מעל למקומם הקודם. אפשר לפרש את המשפט כאילו רק קטעים אלה שרדו. וראה המדור "מקומות קדושים", הערך "ירושלים", מס' 41 והערות שם.
- 15 "נאטיר אלחרמין", המפקח על שני ההקדשים – הר-הבית ומערת המכפלה.
- 16 פלורניס.
- 17 אשתור קשר את המסופר כאן עם פגיעות בניזירי הר-סיני בשנת 1446, בהתאם לשיטתו, שלפיה כל סימני הקץ הרשומים באיגרת קרו בשנים 1446–1453. פראוור הציע לתקן את הנוסח ולקרוא "הר ציון", במקום "הר סיני", ואם אמנם כך הדבר, הכוונה להרס מנזר הר-ציון, שלפי ידיעות שונות קרה בשנים 1452–1455 (וראה להלן, מס' 186, הערה 2). תאריך זה עולה בקנה אחד עם סדר הזמנים העולה מן האיגרת שלפנינו. ראה בעניין זה: פראוור, מנזר הפראנציסקאנים, עמ' 1319.
- 18 כלומר, הוא מזרע המלוכה ומזרע הכהונה כאחד, ייחוס שיש לו משמעות משיחית. בימי-הביניים לא נודע ייחוס על משפחת צדוק.
- 19 כלומר, בעשרת ימי התשובה של שנת ר"ו / ספטמבר 1454.
- 20 חסרות נקודות מעל לאותיות, ולכן אין לעמוד על תאריך הקץ המצופה.
- 21 כלומר, בפרט הנוכר. המלים "זה --- זה ---" הן קיצור הפסוק הקודם.
- 22 כינוי הסתרה ל"אלהינו" מפני הכבוד; מבוסס על כינוי הקב"ה "השם".
- 23 כלומר, פלורניס. הסכום של מאה אלף הפלורניס הוטל, כנראה, על כלל קהילות ארץ-ישראל. יש להתייחס בזהירות לגובה הסכומים ולמספר של שתיים-עשרה הקהילות בארץ-ישראל.

- 24 כלומר, נמכרו כמעט כל ההקדשים שברשות הקהילות וכל כלי בתי-הכנסת. משפט זה מוסב על כלל הקהילות. המלים "ומכרנו כמעט כל ענייני הקדש" שבראשית המשפט נוספו בטעות בגלל הדומות.
- 25 והרי קודם דובר על אלף פרחים. ייתכן, ששם הכוונה לשוחד, ואילו כאן המדובר בחלקה של הקהילה בתשלום הכללי שהוטל על היהודים. וראה לעיל, הערה 23.
- 26 באיגרתו לאביו משנת 1488 (להלן, מס' 273) מותח ר' עובדיה מברטנורה ביקורת קשה על מכירת כלי-הקודש בירושלים. במצב שמצא ר' עובדיה יש לראות תוצאה של הכבדת עול המסים במשך שלושים שנה, ובעקבות זה כרסום מתמיד ברכוש הקהילה. רכוש זה כלל חצרות הקדש ורכוש מיטלטל בבתי-הכנסת, לרבות כמות גדולה של ספרים, "מעילים, פרוכות ורימונים של כסף".
- 27 שלושת המקומות הנזכרים היו "בירידה ובשפלות", כלומר, לא היה בידי הקהילות להחזיקם כראוי. ייתכן, כי הישיבה הנזכרת כאן זהה לבית-המדרש שעליו מספר ר' אליהו מפירארה באיגרתו (וראה לעיל, מס' 155). הידיעה הראשונה על ישיבה בירושלים היא משנות השבעים של המאה הי"ד, אך מקורה קדום בהרבה (וראה לעיל, מס' 101). על ביטול הישיבה ראה תשובת ר' ישראל איסרליין (להלן, מס' 183). ההבחנה בין ישיבה – או בית מדרש – ובין בית-כנסת בירושלים מופיעה פעמים אחדות בספרות התקופה.
- 28 שיר-השירים ז: ג. וראה פירוש רש"י: "לא יפסוק משם שום דברי הוראה", על-פי התרגום הירושלמי: "ולא חסרין פתגמי אורייתא תדירא מפומיה".
- 29 איגרת זו לא נשתמרה.
- 30 יש לנקד תִּקְדָּשׁ, ולא תִּקְדָּשׁ, כלומר, ר' אברהם הלוי הוא אחד הפרנסים. קִדְּשׁ הוא תִּקְדָּשׁ, ש, ראה גויטיין, חברה יס-תיכונית, ב, עמ' 53; שם, עמ' 99. וראה להלן, שם נזכרים "ששה ממונים על ענייני הקדש".
- 31 השווה אסתר ד: יד.
- 32 כלומר, בית-הכנסת של ירושלים, שהוא לכל ישראל, שכן היא ירושלים -נחלת אבותינו.
- 33 ראה לעיל, הערה 30.
- 34 על כל אלה ראה המדור "מקומות קדושים", על פי סדר השמות.
- 35 חשון רט"ז / אוקטובר 1455.
- 36 לפי הצעת א' יערי הוא ר' יוסף ירושלמי, שהיה שליח ירושלים בשנת 1473 (וראה להלן, מס' 192, הערה 1).
- 37 ר' צדקיה או צדקה נזכר גם באיגרת מטעם בית-הדין של ירושלים משנת 1467 או 1468 (וראה להלן, מס' 187). החתומים כאן נמנים עם בית-הדין של ירושלים, כפי שצוין במפורש באיגרת ההיא, וברשימת נכבדי ירושלים שמביא משולם מוולטרה, ראה להלן, מס' 225 והערות 1213 שם.
- 38 גם ר' שמואל נזכר באיגרת וברשימה הנזכרות (וראה לעיל, הערה 37).
- 39 הכוונה לאיגרת השליחות שלפנינו ולאיגרת "ראשי קהילות ארץ בני קדם" המשובצת בה. בגוף האיגרת נזכרת גם איגרתם של החכמים שהגיעו "עתה זה מקרוב", אלא שלא שרדה. וראה לעיל, הערה 29.

שנת 1455

ירושלים, מס' 178

--- היה בחנייתנו תוך ירושלים. לבנו חלוק בקרבנו, אם לעלוז בהלל ה' על הגעתנו לשלום(ם), או למרר בבכי על גרם חטאתנו, וימס לבבנו ולא קמה עוד רוח שמחה על פנינו ויורידו עינינו דמעה, דמעת העשוקים אשר אין להם מנחם, כי רחוק ממנו בעוונותינו. ובחמלת ה' עלינו היו עמנו כבר תכף הגעתנו מאנשי. ירושלים ונשיהם ונחמו אותנו נחמת צער הרבים ---

ירושלים הבנוייה עיר גדולה מהוללה כמו פעם ים אנקונה. ספר לי זקן אחד מירושלם, לא יקיף אותה במהלך בפחות מששה שעות.¹ ותוכה מיושבת מאד, מעוטרת בפירות לא ראיתי כהנה לשבח, ואת שמם לא ידעתי. גם בשבעה מינים שגשגה בהם מהודרת. ובכל יום ויום יריד בה, בחמשה שרטיאות² גדולות שבתוכה, לא יכס שרב ושמש, מפני שבנויות למעלה בכיפה גבוהה. ומנהרות הרבה בכיפה יעבור מהם האור, ואור להם יפה. וחנויות מכאן ומכאן רצופים, מעוטרים מברכת ה', לא יחסר כל בהם. וקשה לאדם לעבור בשרטיא שלכל אחד מהם מרוב ההמון בה. היין שבה גדול ומשובח משלכם ויותר בזול, והוא בבל יראה ליהודים, ופורעים ממנו מס.³ גם הכל מובחר. ובעברי באלה השרטיאות לא עצרתי כח שלא יזלגו עיני דמעות, ויחרד לבי פן יראו בי הערביים. הערבים שלימים הם אתנו, לא יכו לעולם, ולא יבזו על הרוב. הריווח כה⁴ מצומצם לגרים [כ]מוני⁵ וההוצאה מעוטה (גם) כ(ן). באמונה⁶ בשר בהמותינו הכשרות קופצים עליהם הערביים לקנות, עד שפעמים רבות יחדלו היהודים לקנות מפני דרך ארץ, ובכל יום טבחי ישראל מניס ושוחטים, ונמצא הרבה בשר ובזול. בעלי האומנות מתפרנסים בטוב, ויש הרבה מתעשרים. אויר הארץ טוב מאד. לא הרגשתי באמת בה חום חזק, וזה הזמן קשה מכולו. ובבית לעולם אויר שפוי ומקובל על הבריות מאד. זאת הארץ למטר השמים תשתה מים, צמחים ובעלי חיים. וירד פעם בשנה ויספיק, כי הרבה ימים טורד ויורד. לא שמעתי אומנות יהיה מובחר מחברו, אלא הפרקמטייה, ומתעשרים מעטים בה,⁷ ונושאים ונותנים בכפרים ובכרכים ובדמשק ושבים בריווח לבתיהם, כי הדרכים בטוחים מאד. ואני וביתי לבד באנו מיפו לירושלם עם

זקן אחד בן שבעים, ופוגעים בערביים הרבה ומשיבים שלום) לשואלים. אמת ששמעתי, כי משש שנים ומעלה⁸ חדלו אורחות ופרזות נעזבו, ועתה השיב ה' שבתם. ספינות באות בכל יום לים יפו וטוענות כל טוב הארצות והאיים, והכל עולה לירושלם ע"ל (ידי) אתונות ופרדים ורוב גמלים --- הנה נשאר בירושלם פליטת עם עני ודל חוסים בשם) ה' ומתפללים תדיר כמו ק"ן ועוד בעלי בתים, כולם כאחד משחרים ומעריבים,⁹ ואין עבירת שחוק¹⁰ [וקלות] ראש וזנות נמצא בהם (תהלה) לאל) ח"ל). האמת ששמעתי לפעמים נמצאו מליצים לא טובים מעטים, (מכל) (מקום) כל אחד דוחה הזמן בטוב עם חברו, אין אחד מד' שפטיו הרעים נמצאים (תהלה) לאל) ח"ל), ויש תקוה לאחריתנו בע"זר) ה' ונישועתו) במהרה בימינו¹¹ ושמועה חדשה אבשרכם אשר סופר לי, כי מהיום חדש ימים¹² רגילים היו הערבים לישן בבית אחד בבית המקדש, שנים מהם, ועתה נמצאו בבוקר חתיכות חתיכות, וסגרו אותו הבית והרבה בתים במקדש לא יוכלו ליכנס ערל וטמא. וזה אמרו הם עצמם --- וי"ב פתחים סביבו, רחוקים זה מזה, והבנין גדול עד מאד, כמו עיר, ושנים פתחים מהם תוצאותיו מחוץ לירושלם, שמש שערי רחמים, נעולים בברזל לא נפתחו, נסו הערבים לפתחם ונפגמו הנוגעים. בית הקברות של יהודים נלקחו מהיהודים, שהיה בצדם, ונתרחקו כמטחוי קשת ומכל) (מקום) סמוך לבית המקדש מבחוץ מתקברים.

הרבה היה לי להאריך הרבה וקצרתי מנחיצות הטועים,¹³ והנני משים קץ לדברי לעת עתה. אכתוב לכם עוד אם תכתבו אלי אתם. והנני משיב אתכם בצבאות שתכתבו וכן [...] זה הכתב ותבשרו לקהלות סביבותיכם וכתבו בכתב, שישלחו גם הקהלה לקהלה אחרת והתפללו לה' בחזקה, שיכונן ה' עירו וישים אותה תהלה עם עם סגולה ---

יצחק מש(ורתכם) ב(ן) הר(ב) מאיר לטיף י(ראה) ז(רע) י(אריך) י(מים) א(מך), יום ו' בנחץ פרשת) כי תבא ה' הארץ, כה קץ¹⁴

מקור: כתב יד שהיה בידי ח' שנבלג מבני ברק, לשעבר כ"י כרמולי - איגרת ר' יצחק ב"ר מאיר לטיף.

פורסם: נ' בן-מנחם, סיני, נג (תשכ"ג), עמ' רנט-רסב.

ספרות: M. Steinschneider, Judische Schriften zur Geographie Palastinas, Jerusalem, III (1889), p. 52; ח"מ מיכלין, המעמר, ג (תר"ף), עמ' 175-176; ע' שוחט, ידיעות, ו (ת"ש), עמ' 84; קוק, מקורות ומחקרים, ב, עמ' 142-146.

1 איגרתו של ר' יצחק לטיף נודעה עד כה מהעתקתו של ברלינר על-פי כ"י פארמה, ספריית הפאלאטינה, 402. ראה: א' ברלינר, אוצר טוב, ג (תרל"ח), עמ' 33-35. העתקה משם ראה: א"מ לונץ, המעמר, ג (תר"ף), עמ' 81-83; יערי, איגרות, עמ' 94-97. כ"י פארמה אינו נושא תאריך, והחוקרים נחלקו על תארוכו - למן ייחוסו למקובל ר' יצחק אבן לטיף בן המאה הי"ג ועד דחיקתו לראשית המאה ה"ט. שוחט וקוק אחרי ייחסו לשנות השמונים של המאה ה"ט. לאחרונה פרסם בן-מנחם את האיגרת על-פי כ"י כרמולי, הנמצא עתה בידיים פרטיות. על גלגוליו של כתב-יד זה ראה: שטיינשניידר, עמ' 58. כתב יד כרמולי מסתיים בפרט: "יום ו' בנחץ פרשת כי תבא ה'!) הארץ כה קץ. ה"ניקוד על שתי התיבות האחרונות מלמד, לכאורה, על שנת רט"ו / 1455, אך בן-מנחם הטיל ספק בתארוך זה, אלא שלא פירש את ספקותיו. נוסחאותיו של כ"י כרמולי עדיפות מאלו של כ"י פארמה, ולכן משמש כ"י כרמולי יסוד לנוסח שלפנינו. נוסחאות חשובות מכ"י פארמה מובאות בהערות. על הכותב אין בידנו ידיעות, פרט לאיזכורה של אנקונה שבחוף האדריאטי. באיגרתו, דבר המאפשר להניח או שמוצאו משם או שמכתבו נשלח לשם. הוא מוכתר בתואר "מורינו", המיוחד לחכם נסמך. שני בניו, משה ומאיר, עלו עמו לארץ, והם ידועים ממקורות אחרים (וראה להלן, מס' 179; וראה גם המדור "עליות לארץ-ישראל", תעודה משנת 1455).

2 "סרטיא" פירושו "רחוב", "רחבה". וראה, למשל: בבלי שבת ו ע"א.

3 הביטוי קשה. הכותב רוצה לומר, כנראה, כי היהודים מייצרים ומוכרים את יינם בצנעה. גם ר' עובדיה מברטנורה מזכיר את המס על ייצור היין (וראה להלן, מס' 273), וכמוהו תלמידו האלמוני (להלן, מס' 285). וראה גם דברי פליקס פאבר (להלן, מס' 242 והערה 1 שם). על המס ראה: אשתור, היהודים במצרים ובסוריה, ב, עמ' 311-312.

4 אולי צריך להיות "בה" או "כאן".

5 כל המובא בין סוגריים מרובעים הושלם על-פי כ"י פארמה.

6 לפנינו לשון שבועה.

7 למעלה, לעומת זה, אמר "ויש הרבה מתעשרים". ואולי עדיפה נוסחת כ"י פארמה: "ומתעשרים עמים בה".

8 תיאור השפע בירושלים בימי הכותב מצדיק את ייחוס האיגרת לשנות החמישים. משנת 1455 ואילך התחילה תקופת-שפל בירושלים, שתיאורי הכותב אינם הולמים אותה. והשווה איגרת השליחות משנת 1455 (לעיל, מס' 177) ואיגרת ר' עובדיה מברטנורה (להלן, מס' 273). בדבריו על התרחשויות שנסתיימו שש שנים לפני כתיבת האיגרת רומז הכותב, כנראה, לסכסוך שפרץ בין הסולטאן ג'יקמק לסוחר יאטליה בשנת 1448, בקירוב, שהביא להפסקת יחסי המסחר בין ויניציה לסוריה. בכך גם משום חיזוק לייחוס האיגרת לאמצע שנות החמישים.

9 כלומר, מתפללים בציבור שחרית וערבית. ידיעות על מספרם של יהודי ירושלים ראה גם להלן, מס' 224 והערה 3 שם.

10 כלומר, משחקי קלפים.

- 11 המשפט האחרון חסר לחלוטין בכ"י פארמה, ומשמעותו סתומה. "מליץ לא טוב" משמעו קטיגור, או מי שמעשיו מקטרגים. אולי הכוונה למלשינים. המלים "מד" שפטי הרעים" מתייחסות לנאמר בסי' יחזקאל: "אף כי ארבעת שפטי הרעים חרב ורעב וחיה רעה ודבר שלחתי אל ירושלם להכרית ממנה אדם ובהמה" (יד : כא), כלומר, אמנם יש חטאים מסוימים המקטרגים על הקהילה, אך הקהילה לא נפגעה בעונש שמים. ברור, שיש כאן רמז למצב מסוים, אלא שקשה לדעת מהו.
- 12 כלומר, בחודש אב (וראה להלן, הערה 14). על סימני גאולה בהר-הבית בטי' באב או בסמוך לו ראה לעיל, מס' 177 והערה 1 שם וליד ציון הערה 12 ; להלן, מס' 222 והערה 9 שם ; מס' 274.
- 13 כלומר, עולי-הרגל הנוצרים (על-פי-רוב : "התועים"). לפי התאריך הנזכר להלן – פרשת "כי תבוא" – נכתב המכתב שלפנינו בחודש אלול. והשווה מכתביו של ר' עובדיה מברטנורה, שנכתבו אף הם בחודש אלול ונמסרו לידי רב-חובל הספינה מוויניציה, שהביאה עולי-רגל אחת לשנה. ואף הוא מציין כי הוא כותב "נחוץ", ראוי לתת את הדעת על חשיבותה של ספינה זו בחיי העולים לארץ-ישראל. וראה להלן, מס' 275 והערה 5 שם.
- 14 אלול רט"ו (וראה לעיל, הערה 1).

אחרי שנת 1455

ירושלים, מס' 179

לכן אתם, אחי ועמי חברים מקשיבים לתורת אלקינו, אל תבוזו לי בשאלתי, ואל תכלימוני בבקשתי,¹ כי חנני אלקים עד כה : שלשה ילדים לומדים בתורה, ועוד עליהם שלשה! בנות,² ואני לא אוכל לעמוד עליהם ללמדם ספר ויראה מבלי עזרה. ואתם ידעתם, כי לא כתמול שלשום היום הזה, כי עת רעה הוא, באשר כל יגיע ושכר האדם אבד, ננקלה כנכבד,³ כי אם אומר ללמד את בני אחרים כדרכי, הן נגרע חקי, כי אפס כסף ואין מאסף, ואף כי אמצא לי משכיר, לא יאבה ולא ישמע אלי שאלמוד את בני בתוך בניו כמשפטם, ואף לעזבם מתלמודם בלא כדת למען השתכר לבלתי הטריח על אחרים כעצת המקילים. הן היום במעט השכר המושג עד בוש לא יספיק לי כדי מחסורם בלחם לאכול ובגד ללבוש⁴ --- משה (שמרחה) צ'ורו (וגואלו) בן (מורנו) הר(ב) ר' יצחק אבן לטיף ז(כר) צ'דיק) ל(ברכה) מירושלים עיר הקדש, אלקים יכוננה עד עולם סלה ובמהרה בימינו אמן.

מקור : איגרת ר' משה לטיף מירושלים, מהדורת ש' שענבלום, רב פעלים, לבוב תרמ"ה, מדף כח ע"ב עד דף כט ע"א.

ספרות : ראה לעיל, מס' 178.

- 1 מתוך איגרת עניים ששלח ר' משה בן יצחק לטיף מירושלים לאירופה. האב, ר' יצחק, מספר באיגרתו, כי עלה לירושלים עם "ביתו". ראה : יערי, איגרות, עמ' 96 (וראה גם המדור "עליות לארץ-ישראל", תעודה מאחרי שנת 1455). מן האיגרת שלפנינו עולה, כי ר' משה התפרנס מלימוד דרדקים, וראה להלן, מס' 299, הערה 14 ; תת-הערך "ירושלמי", מס' 47.
- 2 בתקציר שסיפח הכותב לאיגרתו הגדולה כתב על בת אחת בלבד.
- 3 דומה, שיש כאן רמז למשבר שפקד את קהילת ירושלים במחצית השנייה של המאה הט"ו. על משבר זה מספר ר' עובדיה מברטנורה בהרחבה (וראה להלן, מס' 274).
- 4 טענתו של ר' משה היא, שאם ילמד נערים כמלמד המצפה להורים אשר ישלחו אליו את ילדיהם, לא יוכל להתפרנס משכר הוראתו, ואם ימצא איש עשיר אשר ישכור אותו כמלמד פרטי לבניו, לא יוכל ללמד את בניו-שלו, שכן העשיר לא יתיר לו.

שנת 1458

ירושלים, מס' 180

نسخه كتاب وقف ابرزه سعيد اليهود <ي> من يده وقيد الكر<ي>م من قبل --- القاضي شمس الدين محمد ابو الوفا زيد فضله فمضمونها -
-- شهوده الواضعون خطوطهم فيه اخره ومن يكتب عنه باذنه وحضوره وهم من اهل الخبره التامة --- يشهدون --- ائهم يعرفون بنيه بنت
بركات اليهودية المغربية وولدها يعقوب بن حي<ي>م بن فريجة اليهودي --- ويشهدون مع ذلك ان بنيه المذكورة وقفت وحبست جميع الدار
الجارية في ملكها الى حين الوقف الكائنة بجارة اليهود بالقدس الشريف المشتملة على عدة مساكن وحقوق شرعية وصهريج معد لجمع ماء

machonEI@ybz.org.il

טלפון 02-5398822-3

الاشتية وحدها من القبلة بكمالها درب غير نافذ قديما وهو الآن دار وقف البيمارستان الصلاحي بالقدس الشريف ومن الشرق الدرب السالك وفيه بابها ومن الشمال دار وقف الخاتونية وتعرف قديما بدار صالح البتري ومن الغرب دار وقف البيمارستان وتعرف قديما بدار بن رخيمة بجميع حقوقها وما يعرف بها وينسب اليها على ولده لبطنها يعقوب ابن حي <ي>م بن فريجه المذكور اعلاه مده حياته ثم من بعده على اولاده واولاد اولاد اولاده ونسلهم وعقبهم فاذا انقضوا على آخرهم --- ولم يبق منهم احد كان ذلك وقفا على صعاليك اليهود المقيمين بالقدس الشريف فاذا تعذر صرف ذلك على المذكورين كان ذلك وقفا على مصالح الصخره الشريفه صخره بيت المقدس --- وان يعقوب المذكور قبل الوقف المذكور من والدته المذكوره وحازه في حال حياه الواقفه المذكوره واستمر بيده الى حين هلاكه وانه هلك عن غير ولد ولا ولد ولا نسل ولا عقب وعاد ذلك وقفا على صعاليك اليهود كما شرطته الواقفه المذكوره اعلاه وان الوقف المذكور صدر من الواقفه المذكوره في استقبال سنه ستين وثمان مائه علم شهوده ذلك وشهدوا به <---> راغبين --- وذلك بتاريخ الخامس والعشرين من شهر ذي حجه الحرام من شهر سنه اثنين وستين وثمان مائه والحمد لله وحده --- ثابت مضمون الوقف لدى مولانا وسيدنا قاضي القضاة شمس الدين ابي عبد الله محمد بن المرحوم سيدنا سعد الدين ابي الجود سعيد الغزاوي المالكي الناظر في الاحكام الشرعية بالقدس الشريف وعمله كان --- ثبوتا شرعيا محكما فيه بالصححه مورخ في حادي عشري شهر ذي الحجه سنه اثنين وستين وثمان مائة .

מקור: רישומי בית הדין השרעי של ירושלים, כה, עמ' 292.

פורסם: כהן וסימון-פיקאלי, יהודים בבית המשפט המוסלמי, מס' 367, עמ' 324-325.

תרגום

(זה) נוסח כתב הקדש¹ אשר הציג אותו סעיד היהודי, ואשר הועתק על-פי היתר נכבד מטעם --- השופט שמש אלדין מחמד אבו אל-פא, תרבה מעלתו. וזה תוכנו: --- עדיו החתומים בתחתיתו, ואלה שנכתב בשמם בנוכחותם על-פי הסכמותם, שהם אנשי ידיעה נחרצת --- העידו --- שהם מכירים את בנינה² בת ברכאת היהודייה המגרבתית ואת בנה יעקב בן חי(ל)ם בן פריחה³ היהודי --- . כן העידו, כי בנינה הנזכרת הקדישה את כל הבית ש(היה) בבעלותה עד זמן (עריכת) ההקדש, המצוי בשכונת היהודים בירושלים הנמצלה. (הבית) כולל דירות מספר, זכויות חוקיות ובור לאיסוף מי-הגשמים. גבולותיו (הם): מדרום - לאורך (כל צד זה), היתה בזמנו דרך ללא מוצא, ועתה הוא בית (השייך) להקדש אלבימארסטאן אלצללאחי בירושלים הנמצלה. ממזרח - הדרך העוברת, ובה דלתו של הבית. מצפון - בית (השייך) להקדש אלחיאטונייה, (אשר) היה ידוע בעבר בשם בית צאלח אלבתרי. ממערב - בית (השייך) להקדש אלבימארסטאן, (ו)בעבר היה ידוע בשם בית בן רחיימה.⁴ (היא הקדישה את הבית), על כל זכויותיו ועל כל הידוע בו ומיוחס לו, לבנה יוצא רחמה יעקב בן חי(ל)ם בן פריחה הנ"ל למשך חייו, אחר-כך לילדיו, ילדי ילדיו, צאצאיהם וזרעם. והיה כי יכלו (הצאצאים) עד אחריתם --- ולא יישאר מהם אחד, אזי יהיה זה הקדש לעניי היהודים הגרים בירושלים הנמצלה. והיה כי תקשה הוצאה זו על הנזכרים, אזי יהיה זה הקדש לטובת כיפת-הסלע הנמצלה, כיפת-הסלע של ירושלים ---⁵

(הם הוסיפו והעידו), כי יעקב הנזכר קיבל את ההקדש הנזכר מאמו הנזכרת, החזיק בו בהיות המקדישה הנזכרת בחיים, ו(ההקדש) המשיך להיות בחזקתו עד פטירתו, וכי הוא נפטר ללא ילדים), ילדי(ל) ילד(ים), צאצא או זרע. (לכן הקדש) זה נהיה הקדש לעניי היהודים כפי שהתנתה המקדישה

machonEI@ybz.org.il

טלפון 02-5398822-3

הנ"ל. (כן העידו), כי ההקדש הנזכר נערך על-ידי המקדישה הנזכרת לפני שנת שישים ושמונה מאות,⁶ עדין (של מסמך זה) יודעים זאת והעידו על כך [... ברצון --- זאת בתאריך חמש ועשרים בחודש ד' אלחג'ה מחודשי שנת שתיים ושישים ושמונה מאות, השבח לאל לבדו ---]⁷ תוכן (כתב) ההקדש מאומת בפני מולאנא וסיידנא, גדול השופטים, שמש אלדין אבו עבד אללה מחמד בן המנוח סיידנא סעד אלדין אבו אלג'וד אלעיזאוי המאלכי, לשעבר המפקח על פסקי-הדין של השריעה בירושלים הנאצלה ומחווה --- האימות (הוא) חוקי, ופסקו על תוקפו בתאריך אחת ועשרים בחודש ד' (אלחג'ה שנת שתיים ושישים ושמונה מאות).⁸

ספרות: כהן, יהודים, עמ' 226.

- 1 על השטר וסוג ההקדש המתואר בו ראה להלן, הערה 5.
- 2 השם מסופק עקב העדר ניקוד דיאקריטי. אפשר לקרוא גם: "בניתה" או "בניסה".
- 3 השם מסופק עקב העדר ניקוד דיאקריטי. אפשר לקרוא גם: "פדיגיה", "פריגיה" או "קדיגיה".
- 4 אי-אפשר לזהות את מקומה של חצר ההקדש, שכן כל נקודות-הציון הן בתי הקדש של מוסדות-ציבור, ולא המוסדות עצמם. על אלבימארסטאן אלצלחאחי ראה: י' דרורי, "ירושלים בתקופה הממלוכית", פרקים, עמ' 166; הנ"ל, "מפת ירושלים", שם, מס' 235; על מדרסת אלח'אתוניה ראה שם, עמ' 162, מפה מס' 142.
- 5 הקדשת רכוש לווקף מוסלמי היתה בעיקר דרך להתחמק מחוק-הירושות הממלוכי, שהעביר לאוצר המדינה רכוש ללא יורשים במדינה. ההקדשה עצמה נועדה בסופו של דבר להגיע אל הקדש כיפת-הסלע, אך קודם-לכן, אם לא היו יורשים, עבר הרכוש ל"עניי ירושלים", לאמור, לידי הקהילה, ואילו לידי הקדש כיפת-הסלע היה הרכוש אמור לעבור רק אם החזקת הרכוש עוררה "קשיים" מן-הסתם כספיים למחזיקים. הקדשה בדרך זו מנעה, למעשה, את העברת הרכוש לשלטונות. בראשית התקופה העות'מאנית, ואולי עוד קודם-לכן, נקבעה תקנה בקהילת ירושלים שלפיה כל הרוכש בית היה חייב להקדיש את רכושו בדרך זו. וראה להלן, מס' 293, הערה 1. על דרך זו של הקדש ראה: אשתור, היהודים במצרים ובסוריה, ב, עמ' 228-234; כהן, ספרות, עמ' 225-227; ח' גרבר, "היהודים ומוסד ההקדש המוסלמי (וקף) באימפריה העות'מאנית", ספונות, יז (תשמ"ג), עמ' 105-131.
- 6 לפני 11 בדצמבר 1455, יומה הראשון של שנת 860 להג'רה.
- 7 3 בנובמבר 1458. השטר, שנעשה בתקופה העות'מאנית על פי תעודות מן התקופה הממלוכית, מתאר כמה שלבים בתולדות ההקדש. לא נזכר בו התאריך שבו הקדישה האישה את ביתה, אך הוא מלפני שלהי שנת 1455. בשנת 1458, כאשר נכתב השטר העיקרי המצוטט בתעודה זו, כבר נעשה הדבר לאחר מותה ולאחר מות בנה ללא יורשים. הדעת נותנת אפוא, שכתבת השטר היתה חלק מן ההליך שנדרש על-מנת להעביר את הנכס לידי "עניי ירושלים", כלומר, לידי הקדשות הקהילה היהודית. השטר כפי שהגיע לידנו נערך ב-5 במארס 1552 / 9 לרביע אלאל 959, ודומה, שעריכתו קשורה באשרור רכוש הקהילה בתקופה העות'מאנית. "סעיד היהודי" היה, כפי הנראה, נציג הקהילה, שהביא עמו את שטר ההקדש מן המאה הט"ו.
- 8 30 באוקטובר 1458. מן-הסתם זו טעות, וצריך להיות עשרים וחמש (והשווה לעיל, ליד ציון הערה 7 בטקסט).